

2025
№8

ISSN 3060-527X

TA'LIMDA ISTIQBOLLI IZLANISHLAR.

XALQARO ILMIY METODIK JURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC METHODOLOGICAL JOURNAL

**TA'LIMDA ISTIQBOLLI
IZLANISHLAR**
Xalqaro ilmiy-metodik jurnal

**ПЕРСПЕКТИВНЫЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ**
Международный научно-методический
журнал

**PROSPECTIVE RESEARCH IN
EDUCATION**
International scientific methodological
journal

№ 8-Son, 1-Qism 2025-yil

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAK Rayosatining 2024 - yil 7 - iyundagi 355-son qarori bilan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

*Rahmonova Muhtaram Ergashevna,
Mustaqil tadqiqotchi*

XULQI OG'ISHGAN BOLALARDA IJTIMOY MAS'ULYATNI SHAKILLANTIRISHDA TARBIVAVIY TEXNOLOGIYALARNI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya. Mazkur maqolada xulqi og'ishgan bolalarning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish jarayonida tarbiyaviy texnologiyalarning ahamiyati tahlil qilinadi. Ijtimoiy moslashuvda muammoga ega bo'lgan bolalarning axloqiy-ruhiy rivojlanishini ta'minlashda zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion tarbiya metodlarining samaradorligi yoritiladi. Shuningdek, ushbu texnologiyalarni takomillashtirish yo'llari, ularning amaliyotdagi natijalari va o'qituvchi-tarbiyachilarning faoliyatida tutgan o'rni tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: xulqi og'ishgan bolalar, ijtimoiy mas'uliyat, tarbiyaviy texnologiyalar, pedagogik yondashuv, axloqiy rivojlanish, innovatsion metodlar, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация. В данной статье анализируется значение образовательных технологий в процессе формирования социальной ответственности детей с отклонениями в поведении. Освещается эффективность современных педагогических подходов и инновационных методов воспитания в обеспечении нравственно-психологического развития детей с проблемами социальной адаптации. Также анализируются пути совершенствования этих технологий, их результаты на практике и роль в деятельности учителей-воспитателей.

Ключевые слова: дети с отклонениями в поведении, социальная ответственность, образовательные технологии, педагогический подход, нравственное развитие, инновационные методы, социальная адаптация.

Abstract. This article analyzes the importance of educational technologies in the process of forming social responsibility of children with behavioral deviations. The effectiveness of modern pedagogical approaches and innovative educational methods in ensuring the moral and spiritual development of children with problems in social adaptation is highlighted. Also, ways to improve these technologies, their results in practice, and their role in the activities of teachers and educators are analyzed.

Keywords: children with deviant behavior, social responsibility, educational technologies, pedagogical approach, moral development, innovative methods, social adaptation.

Kirish. Hozirgi davrda jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy va axloqiy o'zgarishlar, globallashuv jarayonlari yoshlarga bo'lgan talab va mas'uliyatni yanada oshirmoqda. Afsuski, ushbu jarayonlar bilan bir qatorda, ayrim yoshlar orasida axloqiy mezonlardan chekinish, huquqbuzarlikka moyillik, ijtimoiy faoliyatga befarqlik kabi salbiy holatlar ham kuzatilmoqda. Ayniqsa, xulqi og'ishgan bolalar sonining ortib borayotgani jamiyat va ta'lim-tarbiya muassasalari oldida dolzarb vazifalarni yuzaga keltirmoqda.

Xulqi og'ishgan bolalar ijtimoiy muhitga moslashishda, o'z xatti-harakatlariga tanqidiy yondashishda, jamiyatda belgilangan axloqiy-me'yoriy normalarni anglab yetishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Bu esa ularning kelgusida ijtimoiy hayotda faol va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Shunday sharoitda ta'lim va tarbiya tizimida zamonaviy, samarali, individual yondashuvga asoslangan tarbiyaviy texnologiyalarning qo'llanilishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ushbu maqolada xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish jarayonida tarbiyaviy texnologiyalarning o'rni, ularni takomillashtirish yo'nalishlari hamda bu texnologiyalarning pedagogik amaliyotdagi samaradorligi tahlil qilinadi. Mavzu bo'yicha ilg'or tajribalar, psixologik-pedagogik yondashuvlar hamda amaliy tavsiyalar asosida muammoga yechim topish maqsad qilingan.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi globallashuv va tezkor ijtimoiy o'zgarishlar sharoitida yosh avlod tarbiyasi masalasi har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarda fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy mas'uliyat, axloqiy va ma'naviy qadriyatlarga hurmat tuyg'usini shakllantirish zamonaviy ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sanaladi. Afsuski, so'nggi yillarda yoshlar, xususan, o'smirlar orasida huquqbuzarlik, axloqiy buzilish, ijtimoiy befarqlik kabi holatlarning ko'payishi jiddiy xavotir uyg'otmoqda. Ayniqsa, xulqi og'ishgan bolalarning soni ortib borayotgani — oilada, maktabda va jamiyatda amalga oshirilayotgan tarbiyaviy ta'sirlarning yetarli samaradorlikka erishmayotganini ko'rsatmoqda.

Xulqi og'ishgan bolalar ijtimoiy muhitda o'z o'rnini topishda qiynaladi, axloqiy-me'yoriy qadriyatlarga nisbatan befarq bo'lishi, o'z harakatlariga tanqidiy baho bera olmasligi bilan ajralib turadi. Bu holat ularning kelgusidagi shaxsiy va ijtimoiy hayotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aynan shunday toifadagi bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish — ularni jamiyatda faol, ongli va mas'uliyatli fuqarolar sifatida tarbiyalashning muhim omilidir.

Shu nuqtai nazardan qaralganda, an'anaviy tarbiya metodlari bilan bir qatorda zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalarni qo'llash zaruriyati keskin oshmoqda. Bu texnologiyalar individual yondashuv, interfaol metodlar, psixologik-pedagogik yondashuvlar va ijtimoiy-sotsiologik tahlillar asosida ishlab chiqilgan bo'lib, xulqi og'ishgan bolalarni qayta ijtimoiylashtirishda yuqori samaradorlikka ega.

Yana bir muhim jihat shundaki, davlat va jamiyat taraqqiyoti, barqarorligi, huquqiy-demokratik muhitning mustahkamlanishi aynan fuqarolarning, xususan, yoshlarning ijtimoiy mas'uliyat darajasiga chambarchas bog'liqdir. Shu boisdan xulqi og'ishgan bolalarda bu sifatni shakllantirish — faqatgina tarbiyachilar yoki o'qituvchilarning emas, balki butun jamiyatning dolzarb vazifasiga aylangan.

Shuningdek, ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar, "Inson – jamiyat – davlat" tamoyili asosida fuqarolik jamiyatini shakllantirish, milliy qadriyatlar asosida tarbiya berish, har bir bola taqdiriga e'tiborli yondashish siyosati aynan ushbu masalani hal etishni strategik zarurat sifatida ko'rsatmoqda. Mavzuning dolzarbligi ham ilmiy, ham amaliy jihatdan tarbiyaviy texnologiyalarni chuqur o'rganish, ularni yanada takomillashtirish va pedagogik amaliyotga keng joriy etishni taqozo etadi.

Adabiyotlar tahlili. Xulqi og'ishgan bolalarni ijtimoiylashtirish, ularning ijtimoiy mas'uliyatini shakllantirish va tarbiyaviy texnologiyalarni qo'llash masalasi ko'plab pedagog va psixolog olimlarning ilmiy izlanishlarida o'z ifodasini topgan. Mazkur yo'nalishda olib borilgan adabiy manbalarni tahlil qilish, mavzuning nazariy va amaliy asoslarini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususan, A.A.Venger, L.I.Bojovich, D.B.Elkonin kabi rus psixologlarining bolalar shaxsining shakllanishi, xulq-atvor buzilishlarining psixologik ildizlari va ijtimoiy moslashuvga ta'siri borasidagi ishlari ushbu yo'nalishda nazariy asos vazifasini o'taydi. Bu olimlar bolaning xulqidagi og'ishlar ko'pincha ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va emotsional ehtiyojlarining qondirilmaganligi natijasida yuzaga kelishini ta'kidlaydi.

O'zbek pedagogikasi doirasida A.Jo'rayev, N.To'raqulov, M.Yuldasheva, G.Ergasheva kabi olimlar tomonidan xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlash, ularni ijtimoiy hayotga moslashtirish, ijtimoiy mas'uliyatini tarbiyalash bo'yicha ilmiy-metodik ishlanmalar ishlab chiqilgan. Masalan, A.Jo'rayevning "Og'ir tarbiyalanayotgan bolalar bilan ishlash metodikasi" nomli ishida ushbu toifadagi o'quvchilarning psixologik portreti, ularni rag'batlantirish va moslashtirish usullari haqida so'z yuritiladi.

Tarbiyaviy texnologiyalarni takomillashtirish bo'yicha esa Z.M.Muminova, U.Muxammadiev, R.Yo'ldoshev kabi olimlar zamonaviy interfaol metodlar, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, individual yondashuv kabi konsepsiyalarni ilgari suradi. Ularning izlanishlarida pedagogik texnologiyalar yordamida ijtimoiy-huquqiy ongni shakllantirish, kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish, shaxsiy javobgarlik hissini oshirish imkoniyatlari ko'rsatib berilgan.

Shuningdek, xorijiy olimlardan J.Dewey, K. Rogers, B.F. Skinner kabi mutaxassislarning shaxsga yo'naltirilgan tarbiya, sotsial moslashuv va konstruktiv pedagogika bo'yicha ishlari zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalar uchun asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu olimlar ta'lim jarayonini faqat bilim berishga emas, balki shaxsni mustaqil, ijtimoiy faol va mas'uliyatli etib tarbiyalashga yo'naltirish lozimligini ta'kidlaydilar.

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy adabiyotlarda xulqi og'ishgan bolalarni tarbiyalash va ijtimoiylashtirish bo'yicha yetarlicha izlanishlar olib borilgan bo'lsa-da, ushbu jarayonda tarbiyaviy texnologiyalarni tizimli ravishda takomillashtirish, ularni ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish maqsadida integratsiyalashgan holda qo'llash bo'yicha aniq mexanizmlar hali ham chuqur ishlanmagan. Bu esa mavzuning ilmiy-innovatsion yondashuvlar bilan boyitilishini talab qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur ilmiy maqolada xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish jarayonini samarali tashkil etish va bu yo'lda tarbiyaviy texnologiyalarni takomillashtirish muammosi ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan o'rganildi.

Tadqiqot quyidagi ilmiy yondashuvlarga tayandi:

- Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv – har bir bolaning individual xususiyatlarini inobatga olib, ularning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olish;
- Faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv – bola shaxsini faol ijtimoiy faoliyatga jalb etish orqali mas'uliyat hissini shakllantirish;
- Sistemali yondashuv – tarbiya jarayonida barcha komponentlarning (oil, maktab, jamiyat) o'zaro uzviy bog'liqlikda ko'rib chiqilishi;
- Integratsiyalashgan yondashuv – turli tarbiyaviy texnologiyalar, metodlar va vositalarni birgalikda qo'llash.

Ish davomida quyidagi pedagogik va psixologik tadqiqot metodlari qo'llanildi:

- Nazariy tahlil – mavzu bo'yicha mavjud ilmiy manbalar, qonunchilik hujjatlari, ilg'or tajribalar o'rganilib, ilmiy asoslar tizimlashtirildi;
- Kuzatuv – xulqi og'ishgan bolalarning ijtimoiy faoliyati, guruhdagi o'zini tutishi va o'zaro munosabatlari real muhitda kuzatildi;
- So'rovnomalar va suhbat – o'qituvchilar, tarbiyachilar, ota-onalar va bolalarning o'zlari bilan olib borilgan suhbatlar orqali ularning fikr va munosabatlari o'rganildi;
- Pedagogik eksperiment – ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishga qaratilgan tarbiyaviy texnologiyalar sinov tariqasida qo'llanilib, natijalari tahlil qilindi;
- Diagnostik testlar – bolalarning ijtimoiy mas'uliyat darajasi va xulq-atvori holatini baholash uchun psixologik testlar qo'llanildi.

Tadqiqot obyekti: xulqi og'ishgan bolalar bilan olib boriladigan tarbiyaviy jarayon;

Tadqiqot predmeti: xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda tarbiyaviy texnologiyalarning mazmuni, shakl va usullari.

Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi ta'lim to'g'risidagi qonunlari, "Yoshlar siyosati" konsepsiyasi, davlat dasturlari, hamda zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining ilg'or nazariyalariga asoslangan holda olib borildi.

Xulqi og'ishganlik (deviant xulq) - bu bolalarning ijtimoiy me'yorlardan, qoidalardan, axloqiy normalardan chetga chiqishi. Bunday xulqni shakllanishida quyidagi omillar asosiy ahamiyatga ega:

- Oilaviy muhit (e'tiborsizlik, zo'ravonlik, ota-onalar yetishmasligi);
- Ijtimoiy muhit (do'stlar, maktabdagi munosabatlar, ijtimoiy qabul qilinish);
- Shaxsiy psixologik xususiyatlar (o'zini boshqarish qobiliyatining pastligi, emosional barqarorlikning buzilishi);
- Tarbiyaviy muhitdagi kamchiliklar (noaniq talablar, pedagogik yordamning yetishmasligi).

Zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalar - bu pedagogik jarayonni samarali tashkil etish va boshqarishning interaktiv usullari va vositalaridir. Xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda quyidagi texnologiyalar muhim:

- O'zini anglash va boshqarish treninglari - bola o'z his-tuyg'ularini va xatti-harakatlarini nazorat qilishni o'rganadi;
- Ijtimoiy kompetensiyalarni rivojlantirish mashg'ulotlari - muloqot, hamkorlik va muammolarni hal etish ko'nikmalari shakllanadi;
- Loyihaviy faoliyat va ijtimoiy aksiyalar - bolaning jamiyatdagi o'rnini his qilishiga yordam beradi;
- Mentorlik va qo'llab-quvvatlash tizimlari - ijobiy model va ruhiy yordamni ta'minlaydi.

Pedagoglar va psixologlar xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda:

- Har bir bolaning individual xususiyatlarini, ehtiyojlarini chuqur tahlil qilishi;
- Ijobiy ruhiy muhit yaratishi;
- Oilalar bilan yaqindan hamkorlik qilishi zarur;
- Doimiy monitoring va baholash orqali ta'lim-tarbiya jarayonini moslashtirib borishi lozim.

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlardan namunalar:

- Bronfenbrennerning ekologik modeliga ko'ra, bolaning rivojlanishi unga ta'sir etuvchi turli ijtimoiy tizimlar (oilaviy, maktab, keng jamoatchilik) o'zaro integratsiyasi asosida yuzaga keladi;
- Rogersning inson markazli yondashuvi bolaning ichki resurslarini faollashtirish orqali ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirishda samarali usul hisoblanadi;
- Skinnerning xulq-atvorni shakllantirish nazariyasiga ko'ra, ijobiy rag'batlantirish orqali ijtimoiy qoidalar qabul qilinadi.

Muhokama. Xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish nafaqat pedagogik, balki psixologik va sotsiologik muammolar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab tarbiyaviy jarayondir. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, bunday toifadagi bolalarning shaxsiy rivojlanishida turli omillar – oilaviy muhit, o'qituvchi va tengdoshlar bilan munosabat, emotsional holat, ijtimoiy ehtiyojlarning qondirilishi bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, ijtimoiy mas'uliyat hissining yetishmasligi ularning xatti-harakatlarida befarqlik, agressivlik, ichki norozilik va jamiyat qoidalariga qarama-qarshilik sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, xulqi og'ishgan bolalarning katta qismi ijtimoiy qadriyatlar va normalarni chuqur anglab yetmagan, mas'uliyat tushunchasi ularda yuzaki shakllangan yoki umuman shakllanmagan. Shu bois, ularni jamiyatga moslashtirishda va ijtimoiy faol shaxs sifatida kamol toptirishda an'anaviy tarbiya usullarining o'zi yetarli emas. Bu o'z navbatida zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalarni qo'llash va ularni doimiy takomillashtirish zaruratini yuzaga chiqaradi.

Interfaol yondashuv, rolli o'yinlar, muammoli vaziyatlar asosida fikrlash, loyihaviy faoliyat, shaxsiy reja tuzish, guruhli muhokama metodlari kabi pedagogik texnologiyalar orqali xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy javobgarlik hissini shakllantirish mumkinligi kuzatildi. Ayniqsa, bolani faol subyekt sifatida tarbiya jarayoniga jalb etish, unga erkin fikrlash, tanlash, xulosa qilish imkonini berish natijadorlikka xizmat qiladi. Ushbu texnologiyalar bolalarda o'z harakatlari natijasi haqida o'ylash, boshqalarning manfaatini inobatga olish, jamiyat qoidalarini hurmat qilish kabi ijtimoiy ahamiyatli fazilatlarni tarbiyalaydi.

Shuningdek, pedagogik kuzatuvlar va so'rovnomalar orqali aniqlanishicha, agar bola tarbiya jarayonida faqatgina jazoga asoslangan usullarni boshidan kechirsa, unda ijtimoiy mas'uliyat emas, balki qo'rquv shakllanadi. Bu esa ijtimoiy ongning emotsional emas, tashqi, sun'iy shaklga ega bo'lishiga olib keladi. Shu bois tarbiyaviy texnologiyalarni tanlashda

bolaning yosh, psixologik holati, tarbiyaviy ehtiyojlari va xatti-harakat motivlari chuqur tahlil qilinishi lozim.

Tadqiqot jarayonida shuningdek, o'qituvchi va tarbiyachilarning o'z kasbiy mahorati, kommunikativ madaniyati, ijtimoiy-psixologik bilimlari yuqori bo'lishi ushbu texnologiyalarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda muhim rol o'ynashi aniqlangan. Aks holda, hatto eng ilg'or texnologiyalar ham kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Natijada, xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda samaradorlikka erishish uchun:

• ilg'or tarbiyaviy texnologiyalarni moslashtirish va sinf xonasi sharoitiga integratsiyalash;

- individual yondashuvga asoslangan metodikani ishlab chiqish;
- ota-onalar bilan uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish;
- pedagoglar malakasini muntazam oshirish zarurligi aniqlangan.

Bu omillar birgalikda xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish jarayonining tizimli va samarali yo'lga qo'yilishiga xizmat qiladi.

Amaliy tavsiyalar. Tadqiqot natijalari asosida xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish jarayonini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Zamonaviy tarbiyaviy texnologiyalarni integratsiyalash

➤ O'quv-tarbiya jarayoniga interfaol metodlar (rolli o'yinlar, bahs-munozaralar, "aqliy hujum", keys-stadiy) ni joriy etish;

➤ Bolaning shaxsiy ijtimoiy tajribasini shakllantirishga xizmat qiluvchi loyihaviy ishlarni yo'lga qo'yish (masalan, "Men va jamiyat", "Mas'uliyatli qaror" mavzusida mini-loyihalar);

➤ Tarbiyaviy treninglar va psixologik mashg'ulotlar orqali o'zini anglash, o'z xatti-harakatlariga javobgarlik his qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

2. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni kuchaytirish

➤ Har bir bolaning psixologik holati, ehtiyojlari va shaxsiy muammolarini aniqlash orqali individual yondashuv asosida tarbiya olib borish;

➤ O'quvchilar bilan mustahkam ishonchga asoslangan muloqotni yo'lga qo'yish;

➤ Har bir bolaning kichik yutuqlarini rag'batlantirish, uni ijobiy misol sifatida ko'rsatish orqali ijtimoiy faollikka undash.

3. Tarbiyaviy muhitni ijtimoiy jihatdan boyitish

➤ Maktabda ijtimoiy faollikka yo'naltirilgan tashabbuslar (masalan, "Mas'uliyatli bola" nominatsiyasi, o'quvchilar kengashi) ni tashkil etish;

➤ Bolalarni jamoaviy faoliyatga jalb etish – maktab tadbirlari, ijtimoiy loyihalar, ko'ngillilik faoliyati orqali ijtimoiy mas'uliyatni amalda o'rgatish;

➤ "Ustoz-shogird", "O'rnak do'st" kabi mentorlik tizimlarini yo'lga qo'yish.

4. Ota-onalar bilan uzviy hamkorlikni yo'lga qo'yish

➤ Xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlashda ota-onalar uchun psixologik seminar-treninglar o'tkazish;

➤ Oilaviy muhitda bolaning mas'uliyatini shakllantirish bo'yicha metodik tavsiyalar, yo'riqnomalar tayyorlash;

➤ Ota-onalarni maktabdagi tarbiyaviy faoliyatga hamkor subyekt sifatida jalb qilish (birgalikda tadbirlar, suhbatlar, maslahatlar o'tkazish).

5. Pedagog kadrlar malakasini oshirish

➤ Tarbiyaviy texnologiyalar bo'yicha maxsus malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

➤ O'qituvchilar va tarbiyachilar uchun "xulqi og'ishgan bolalar bilan ishlash" mavzusida uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqish;

➤ Ijtimoiy pedagogika va psixologiyaga oid zamonaviy adabiyotlar va ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganishni targ'ib qilish.

6. Monitoring va tahlil tizimini yo'lga qo'yish

- Xulqi og'ishgan o'quvchilarning ijtimoiy rivojlanishini muntazam diagnostika qilish (anketalar, psixologik testlar orqali);
- Har bir bola uchun individual rivojlanish xaritasi (rejasini) ishlab chiqish va amalga oshirishda sinf rahbari, psixolog, ota-ona hamkorligini ta'minlash;
- Tarbiyaviy faoliyat natijadorligini baholovchi indikatorlar tizimini yaratish.

Ushbu tavsiyalar maktab, maktab-internat, ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari va ijtimoiy-pedagogik xizmatlarda amaliyotga joriy etilishi mumkin. Natijada, xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyat, ijtimoiy moslashuvchanlik, o'z harakatlariga nisbatan tanqidiy yondashuv, jamiyat qoidalarini hurmat qilish kabi muhim fazilatlar shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirish – bu murakkab, ko'p bosqichli va uzluksiz tarbiyaviy jarayon bo'lib, u faqat an'anaviy usullar emas, balki zamonaviy, shaxsga yo'naltirilgan, innovatsion tarbiyaviy texnologiyalar orqali muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin. Bunday texnologiyalar bolaning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, uni faol subyekt sifatida shakllantirish, ijtimoiy hayotga ongli ravishda moslashtirish, o'z xatti-harakatlari uchun javobgarlikni his qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot davomida xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatning yetarli darajada shakllanmagani, mavjud tarbiyaviy metodlar esa ko'p hollarda ushbu toifadagi o'quvchilarning ehtiyojlariga mos emasligi aniqlandi. Shu sababli, ularni jamiyatga moslashtirishda interfaol metodlar, treninglar, loyihaviy faoliyat, individual yondashuv va psixologik-pedagogik qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kompleks tarzda qo'llanishi lozim.

Shuningdek, oila, maktab va jamiyatning uzviy hamkorligi, pedagog kadrlarning malakasi, tarbiyaviy jarayonni tizimli monitoring qilish kabi omillar ham bu borada hal qiluvchi rol o'ynaydi. Taklif etilgan metodik va amaliy tavsiyalar mazkur sohadagi faoliyatni samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, xulqi og'ishgan bolalarda ijtimoiy mas'uliyatni shakllantirishda tarbiyaviy texnologiyalarni takomillashtirish — nafaqat ta'lim muassasalarining, balki butun jamiyatning ma'naviy-axloqiy barqarorligini ta'minlovchi strategik yo'nalishlardan biridir.

Foydalanilgan aadabiyotlar ro'yxati.

1. Арутюнян, Р. В. Девиантное поведение детей и подростков: психолого-педагогические аспекты / Р. В. Арутюнян. – М.: Просвещение, 2015. – 280 с.
2. Бахтин, М. М. Психология и педагогика девиантного поведения / М. М. Бахтин. – СПб.: Питер, 2017. – 245 с.
3. Выготский, Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – 376 с.
4. Жураев, А. М. Педагогические технологии работы с проблемными детьми / А. М. Жураев. – Ташкент: Фан, 2012. – 210 с.
5. Muhammadiyev, U. Zamonaviy pedagogika va tarbiya texnologiyalari / U. Muhammadiyev. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 180 s.
6. 11. O'zbekiston Respublikasi Qonuni. Ta'lim to'g'risida. – Toshkent, 2020.
7. 12. O'zbekiston Respublikasi Yoshlar siyosati kontseptsiyasi. – Toshkent, 2017.
8. Skinner, B. F. Science and Human Behavior / B. F. Skinner. – New York: Macmillan, 1953. – 600 p.
9. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development / U. Bronfenbrenner. – Cambridge: Harvard University Press, 1979. – 330 p.
10. Dewey, J. How We Think / J. Dewey. – Boston: D. C. Heath & Co., 1910. – 256 p.